

Куцька О. М.

<https://orcid.org/0000-0002-5595-2995>

DOI: 10.33402/obv.2024-242-268

Розділ 15. ШИРОКОМАСШТАБНА РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ (2022 – 2023 рр.): СЕРІОЗНО ПРО КУРЙОЗНЕ

The article analyzes certain facts of the Russian-Ukrainian war, which caused humorous comments among a wide range of the Ukrainian population. An attempt is made to explain these cases from the point of logic, rationality and prudence. In particular, it is noted that hand-made elements of modernization of military equipment (for example, self-made protective cope cages) are the result of adaptation to the appearance of unmanned aerial vehicles on the field, and the camouflage of aircraft with improvised means (for example, car tires) is caused by the lack of a sufficient number of shelters facilities for them. Placing anti-aircraft defenses on non-typical elevations (houses, pedestals) is caused by the desire to increase their range. The use of morally outdated weapons and equipment during battles is caused by the lack of modern samples and the presence of them in large quantities in warehouses. The desire of the civilian population of Ukraine to help their armed forces in the fight against the enemy and, at the same time, the carelessness of the Russian troops on foreign territory caused the repeated abduction or confiscation of Russian equipment and weapons. Evacuation of captured equipment using the national economy –has formed a humorous «tractor» type of troops. It was determined that the Russian troops were quite poorly prepared in the matter of topographic support - they used outdated maps. In this regard, they wandered in the area. Their disorientation was reinforced by measures to dismantle and «put into effect» mocking road signs. The ill-conceitedness of the Russian strategic plan for the invasion of Ukraine led to errors in the deployment of troops (for example, the airfield in the village of Chornobayivka), which forced them to occupy unfavorable positions, where they were hit by the Ukrainian Armed Forces and suffered significant losses.

Здатність жартувати в складних ситуаціях – це один із видів зброї українців, які попри жахи війни знаходять сили та натхнення жартувати навіть на цю страшну тему. Соцмережами мало не щодня поширюються меми стосовно нових приводів для сміху, але у багатьох із таких кумедних випадків є своя логіка та пояснення. Огляд окремих із них запропоновано нижче.

Куцька Олеся Миколаївна, доктор історичних наук, професор, начальник кафедри воєнної історії Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Куцька О. М., 2024.

Воєнні хитрощі російських військових

Росіяни вчаться протистояти українським атакам тими засобами, які є їм доступними. Зокрема вони показали свій особливий підхід із захисту танків, приварюючи зверху над баштою решітки (відомі серед українців як «мангали», а в американському середовищі як «core cage» – «захисний каркас»).

Основним завданням цих конструкцій був захист від протитанкових ракет і боєприпасів нового покоління. Заступник директора Центру дослідження армії, конверсії та роззброєння М. Самусь з цього приводу зазначив, що «свого часу наші [українські. – Авт.] бійці також наварювали довкола бронетранспортерів (БТР) сітки для захисту від ворожих ручних протитанкових гранатометів (РПГ). І в цьому був сенс, оскільки знижувався кумулятивний ефект боєприпасів». Але, на його думку, проти американських переносних протитанкових ракетних комплексів (ПТРК) FGM-148 «Javelin» («Джавелін») ця хитрість не ефективна. Військово-політичний оглядач С. Коваленко зазначив, що ПТРК «Джавелін» захоплює не башту танка як таку, а його тепловипромінювальні ділянки, насамперед моторний відсік, у другу чергу – гармату після пострілу (Коваленко, 2022). Підтримав вищезазначених експертів і розробник військових тренажерів науково-виробничого підприємства «Енергія 2000» М. Саламаха, який підкреслив: «Javelin» атакує ціль не під кутом 90 градусів зверху, а під кутом від 30 до 60 градусів. Це означає, що площу башти треба додатково перекривати ще десь на метр з випуском, причому слід врахувати висоту конструкції над баштою» (Задубінний, 2021). Згодом в одному з інтерв'ю це підтвердив танкіст армії рф капітан О. Ухачев, зазначивши, що «обвіси» [решітки. – Авт.] спочатку всі наварили на танки, а потім їх зняли. По-перше, незручно: кулемет не рухається, антена може замикатись об ґрати, внаслідок чого згорає радіостанція і зв'язок зникає. А у випадку влучання снаряда в танк і його загоряння нереально швидко залишити машину, оскільки, коли встаєш у повний зріст, упираєшся в наварену конструкцію (рис. 1) (Як «мангали»..., 2022).

Металевими ґратами росіяни захищали не лише танки. Наприклад, українські військові захопили трофей (місце не уточнюється) – 152-мм дивізійну самохідну гаубицю (САУ) 2С19 «Мста-С», яка також була «захищена» «мангалом» (рис. 2).

Рис. 1. Танк Т-62 із захисною решіткою (Як «мангали»..., 2022)

З початком широкого використання у бойових діях безпілотних літальних апаратів застосування «мангалів» від дронів-бомбардувальників цілком виправдане. Проте від дрона-камікадзе, що атакує у борт, бічні півсфери башти та проєкції корпусу, вони не рятують. Як зауважив вже згадуваний С. Коваленко: «Дрони-бомбардувальники добивають техніку зверху, коли є така можливість, а маневрені дрони-камікадзе таранять її в незахищені бічні проєкції» (Коваленко, 2022).

Рис. 2. САУ «Мста-С» з решіткою зверху (Російські військові почали..., 2022)

Враховуючи це, у вересні 2023 року росіяни презентували комплекс радіоелектронної боротьби (РЕБ) «Волнорез», який призначений для захисту бронетехніки від малогабаритних дронів. Заявлене придушення здійснювалося системою в діапазоні робочих частот 0,3 – 6 ГГц та в радіусі до 1 км. Фіксувались також випадки встановлення на російській техніці компактного засобу радіоконтролю, пеленгування і придушення РП-377ЛА «Лорандит» (рис. 3) (Коваленко, 2023).

Рис. 3. Російський ТОС-1А «Солнцек», оснащений антидроновими сітками та РП-377ЛА «Лорандит» (Коваленко, 2023)

Проте ці засоби антидронного захисту, на думку О. Коваленка, не є ефективними, оскільки: по-перше, встановити їх на всі танки, бойові броньовані машини, САУ, РСЗВ, автотранспорт тощо є неможливим завданням. По-друге, українські дрони все одно знищують таку техніку. Як приклад останнього – у середині грудня 2023 року Служба безпеки України (СБУ) опублікувала відео, на якому дрони Сил оборони України палять російські Т-72Б3 та Т-80БВМ із компактними комплексами РЕБ. Це стало можливим у тому числі завдяки тому, що в сучасні дрони активно інтегрується штучний інтелект, що дозволяє виконувати бойове завдання самостійно, навіть за умов повного радіоелектронного придушення (Коваленко, 2022; Коваленко, 2024).

Ще одним прикладом воєнних хитрощів росіян, з одного боку, і глузування широкого загалу спостерігачів – з іншого, стало «некласичне» розміщення засобів протиповітряної оборони (ППО) збройних сил (зс) російської федерації (рф), наприклад, на дахах будівель або своєрідних постаментях.

Зокрема, у 2022 р. комплекси «Панцир-С1» зафіксували на даху будівлі міністерства оборони (МО) російської федерації на Фрунзенській набережній; на споруді Тетеринського провулку на Таганці у Москві. Тоді ж з'являються відео про розміщення ППО за 10 км від резиденції путіна в Ново-Огарьово на Рубльово-Успенському шосе, за 2 км від бізнес-аеродрому «Остаф'єво», в Новій Москві, в районі Тимірязівської сільськогосподарської академії, в парку Лосиний острів тощо (рис. 4) (Абішев, 2023).

Рис. 4. Фотографія комплексу «Панцир-С1», розміщеного на даху будівлі міністерства оборони росії (Абішев, 2023)

Тут варто наголосити, що з середини 50-х років ХХ століття довкола Москви існувало кільце позицій протиракетної оборони і не одне, які захищали столицю тогочасного Радянського Союзу. Сили оборони України змінили характер загроз для російської столиці – це, перш за все, безпілотні літальні апарати (БПЛА), які летять на малій висоті. Розташовуючи таким чином техніку, росіяни, по-перше, утворюють своєрідне кільце засобів низьковисотної ППО, мають власні радіолокатори, не потребують зовнішнього цілевказування (хоча вони отримують його від централизованної системи протиповітряної оборони). По-друге, якщо підняти на 10 метрів (наприклад, на постамент) комплекси «Панцир-С1» і «Тор», то дальність їх дії зростає, радіогоризонт збільшується з 30 до 42 км (Новіков, 2023).

Український військовий експерт Р. Світан з цього приводу зазначив, що «чим вище стоїть локатор, тим далі він «бачить» і тим раніше може зафіксувати повітряну ціль, зокрема, безпілотник, який рухається на невеликій висоті. Відповідно система ППО зможе раніше відреагувати та знищити ціль» (Грабовська, 2023). З військової точки зору, це правильна, грамотна дія. Але водночас ці системи стають дуже помітними для ракет типу AGM-88 HARM. Як показали нещодавні події, зенітно-ракетний комплекс «Панцир-С1» на даху будівлі міноборони рф у Москві не зміг збити український безпілотник, хоча був розташований менш ніж за 300 м від місця удару («Панцир» на даху..., 2023). Р. Світан наголосив, що «на заваді роботи протиповітряної оборони, що розташована на даху будівель, стануть перешкоди від забудови, які створюватимуть «пелену» на локаторі» (Грабовська, 2023). Для захисту від сучасних протирадіолокаційних ракет, ефективніше зенітно-ракетні комплекси (ЗРК) розташовувати якнайдалі від лінії бойових дій, куди ракети типу HARM не дістануть. Тому росіяни окремі свої ЗРК типу «Панцир-С1» піднімають їх на своєрідні постаменти (рис. 5) (Грабовська, 2023).

Рис. 5. ППО «Панцир-С1», розташований на постаменті у Підмоскві (Новіков, 2023)

Росіяни вигадали ще один прийом для підняття своїх ЗРК над поверхнею – побудова (складання з окремих елементів) спеціальних веж. На думку вже згадуваного Р. Світана, металеві вежі забезпечують висоту підйому систем «Панцир-С1» до 50 м і таким чином збільшують дальність їх роботи майже до 60 км. Водночас експерт наголосив, що це марна робота, оскільки дальність радіолокатора цього зенітно-ракетного комплексу «не працює так далеко – вони все одно не бачать цілі» (Новіков, 2023).

«Креативним» підходом до захисту льотної техніки відзначились і представники військово-повітряних сил (ВПС) військово-космічних сил росії. Зокрема здивували застосовані ними варіанти захисту літаків на аеродромах.

Тут варто зазначити, що укриття та ангари для літаків є досить рідкісним явищем для російської авіації, більше практикується зберігання техніки під відкритим небом (*Росіяни обвішують...*, 2023). Як зауважив С. Коваленко: «Це демонстрація деградації російської авіації в питаннях забезпечення її засобами захисту, від найпростіших засобів ураження. Відсутність концепції постійних і тимчасових укриттів, ще з часів СРСР, призвела до неможливості захистити авіацію... Радянська авіація не мала надійних систем укриття з однієї причини – Радянський Союз завжди був упевнений у своїй безпеці та відсутності загрози ведення бойових дій на його території» (*Музиченко, 2023*).

В умовах сучасної війни незахищена техніка стає доволі легкою ціллю, особливо для диверсійних груп та безпілотників, що спонукає особовий склад аеродромів до кустарних підходів з метою їх укриття і приховування. Перший із них – це обкладання літаків автомобільними шинами. Вперше подібна практика була помічена на супутникових знімках аеродромів стратегічної авіації у глибокому тилу росії у серпні 2023 р. (рис. 6).

Рис. 6. Супутниковий знімок російського стратегічного бомбардувальника Ту-95МС на авіабазі у м. Енгельс Саратовської області (*Росіяни обвішують...*, 2023)

Саме тоді відбулись успішні атаки на російські аеродроми українських диверсійних груп у Новгородській та Псковській областях. Обидві операції проводились із залученням легких квадрокоптерів з малою бойовою частиною. Військові аеродроми були неодноразово атаковані дронами, що застосовували дистанційний підрив для ураження зверху літаків готовими уламками. Така тактика дозволяє уникнути перешкод у вигляді натягнутих сіток та капонірів. Для прикладу, таким чином 27 серпня 2023 року було уражено ворожу тактичну авіацію на аеродромі «Халино» (розташований за 7 км на схід від центру міста Курськ) (*Росіяни обвішують..., 2023*).

Згодом почали з'являтися фотографії з подібним захистом і російської тактичної авіації, наприклад фронтового бомбардувальника Су-34 (місце розміщення невідоме). На знімку видно шини на крилах, хвостовому оперенні та на центроплані, а також на бортовому авіаційному комплексі РЕБ «Хібіни» на закінцівках крила (рис. 7) (*У РФ почали обкладати..., 2023*).

Спочатку це було помилково прийнято за специфічний камуфляж через погану якість фотографій (*Росіяни обвішують..., 2023*). Як зазначав С. Коваленко, шини спотворюють контури літака (*Музиченко, 2023*). Проте це дає лише візуальний ефект. Бо на думку спеціаліста з компанії «One Way Aerospace», що спеціалізується на виробництві дронів, Франциско Серра-Мартінса: «Це може зменшити теплову помітність стратегічних авіаційних засобів, розміщених на злітних майданчиках, але вони все одно будуть помітні під інфрачервоними камерами (*Носальський, 2023*). Супутниковий знімок із супутника «Sentinel» авіабази «Енгельс» доводить, що у радіолокаційному спектрі чудово видно як самі літаки, так і технічні конструкції на пероні. Крім того, гума також має свою температуру й доволі добре відображається у тепловізорі. Щодо можливості за рахунок цього змінити тепловізійну сигнатуру цілі, то можливість ввести в оману головку самонаведення, побудовану на цьому принципі, є доволі нереальною. Інакше такі ракети, як «Storm Shadow» / SCALP EG (франко-британська авіаційна крилата ракета класу «повітря-земля») чи AGM-84H/K SLAM-ER (крилата ракета повітряного базування з високою точністю наведення) вводилися б в оману маскувальними сітками чи просто склом (*У РФ почали обкладати..., 2023*).

Рис. 7. Російський всепогодний, двомісний винищувач-бомбардувальник «Су-34» на невідомому аеродромі (У РФ почали обкладати..., 2023)

Згодом експерти коментували накривання автопокришками літаків прагненням росіян вберегти вартісну авіацію від атак безпілотників та ударних дронів. Ймовірно, передбачалось, що гума має зупинити малі уламки або ж бойову частину без детонації (*Росіяни обвішують...*, 2023; *Носальський*, 2023). Як зазначає С. Коваленко: «Якщо ми говоримо про об'єкт із функцією підриву в повітрі, до зіткнення з ціллю і з розсіюванням осколкових елементів, то частково – так. Частину осколків на себе візьмуть шини, зберігши більшу площу літака неушкодженою. У разі дрона-камікадзе, який безпосередньо таранить ціль, шини на літаках – це взагалі безглуздий захист. Але якщо БПЛА скидає гранату, тоді вона скотиться поверхнею літака і детонує на землі. Зі свого боку шини допоможуть зафіксувати гранату на поверхні...», – підкреслює С. Коваленко (*Музиченко*, 2023).

Проте в умовах застосування Силами оборони України далекобійної зброї при захисті з автомобільних покришок існує великий ризик зворотного ефекту, адже вони лише додадуть «вогню» у випадку чергової атаки на російський аеродром зі стратегічними бомбардувальниками, обліпленими шинами (*У РФ «винайшли»...*, 2023).

Поява численних фото в Інтернеті, що підтверджують на російських літаках такий вид захисту, очевидно говорить про доволі широке його застосування. Це призводить до іншої проблеми: обслуговуючий персонал аеродрому щоразу буде вимушений «демонтувати» покриття перед тим, як літак виконуватиме тренувальний чи бойовий виліт. А це збільшує час підготовки до вильоту (*У РФ «винайшли»...*, 2023; *У РФ почали обкладати...*, 2023). Крім того, російські літаки можуть атакувати диверсійно-розвідувальні групи з простими запальними сумішами (наприклад, «коктейлями Молотова»), тим самим створивши серйозну пожежу з усіма наслідками.

Ще одне ноу-хау російських ВПС щодо введення українських військових в оману – це малювання літаків на аеродромах (в реальних розмірах та конфігураціях). На деяких із таких графічних зображень навіть були розміщені шини за зразком того, про що зазначалось вище (рис. 8) (*На кого це розраховано...*, 2023).

Фальш-літаками виявилися стратегічні бомбардувальники Ту-95 та Ту-160 на аеродромі «Енгельс-2», 4 одиниці МіГ-31 на аеродромі Бельбек (*Гірник*, 2023). На летовищі в Єйську, де базуються російські винищувачі-бомбардувальники Су-34, Су-30, Су-35 та МіГ-29, не лише нанесли силуети літаків, але з часом їх вдосконалювали: у червні намалювали силуети білою фарбою, а у липні доповнили їх блакитним кольором, який додав зображенням об'єму (рис. 9) (*Росіяни малюють...*, 2023).

В експертному середовищі коментували так коментували ці дії: росіяни, найімовірніше, намагаються створити хибні цілі, які буде важко розпізнати на супутникових знімках з поганою роздільною здатністю (*Росіяни малюють...*, 2023; *Гірник*, 2023), або намагаються ускладнити підрахунок та втрати російських цілей (*Квасневська*, 2024). Тим більш, що подібна практика фіксувалась саме на авіабазах, розміщених відносно близько до лінії фронту (*Квасневська*, 2024; *Одінцова*, 2024).

Розглядалась версія про використання намальованих літаків як приманки. Для прикладу, рф на сьогодні не має можливості виготовляти стратегічні бомбардувальники Ту-95МС, тому наявні на озброєнні літаки цього типу необхідно захищати від ураження. Такі хибні цілі можуть бути корисні за умов нічного удару по аеродрому в умовах поганої видимості. До того ж фарба має властивість

відбивати чи поглинати інфрачервоне випромінювання, що ускладнить виявлення приманки (На кого це розраховано..., 2023).

Рис. 8. Російські аеродроми, на яких були помічені намальовані літаки (Квасневська, 2024; Одінцова, 2024)

Рис. 9. Зображення стратегічних бомбардувальників Ту-95МС на авіабазі в місті Енгельс Саратовської області рф (Росіяни продовжують малювати..., 2023)

Проте такий спосіб введення в оману є доволі сумнівним щодо ефективності. Адже намальовані літаки не мають тіні, об'єму та деталізації й тому швидко розпізнають як хибні цілі за допомогою супутників оптичної розвідки та дронів з телевізійним каналом зв'язку (*Квасневська, 2024; Росіяни продовжують малювати..., 2023*). Авіаексперт, провідний науковий співробітник Державного музею авіації В. Романенко, зазначив, що на супутниковому знімку складно відрізнити справжній літак від намальованого, але це не єдине джерело інформації про російські літаки: «Не будемо забувати про наших союзників, які тримають над Чорним морем літаки з радіолокаційними станціями бічного огляду. Вони чітко розрізняють...» (*Одінцова, 2024*).

Використання російською армією морально застарілої техніки

Колишній секретар Ради національної безпеки і оборони України О. Данілов наголосив, що росія вичерпує запаси озброєння, які накопичувала десятиліттями. За його словами, розрахунки кремля передбачали бліцкриг, а не бліцутилізацію. На користь України зіграла й корупція у зс рф (*Петренко, 2023*). Звісно, про повне вичерпування запасів озброєння і військової техніки говорити не можна, але окремі факти таки підтверджують доволі скрутну ситуацію в армії рф.

Наприклад 22 березня 2022 року в тимчасово окупованих Олешках Херсонської області зробили цікаве фото. На знімку зображений солдат рф, поруч з яким стоїть вантажний моторолер. У ньому знаходиться кулемет «Максим», винайдений ще в XIX столітті. Цю зброю використовували в колоніальних війнах, Англо-бурській війні та Першій світовій. Тобто кулемет активно застосовували понад сто років тому. Останній акт застосування «Максима» армією СРСР відзначений у 1969 році під час прикордонного конфлікту з КНР на острові Даманський (рис. 10) (*Він хоч стріляє..., 2022*).

У квітні 2022 року у мережі Інтернет з'явилися фотографії окупанта (імовірно, з 1-го армійського корпусу «ДНР»), який був озброєний радянським пістолетом-кулеметом Шпагіна ППШ, розробленим у 1940/1941 роках. А вже у липні 2023 р. на одному з відео з бойовиками «ЛНР» ті розпаковують законсервовані ППШ-41.

Крім цього, у руках сепаратистів помітили пістолет-кулемет Судаєва, або ж ППС-43, під той самий 7,62 x 25-мм патрон (*Зброя Першої та Другої...*, 2024). Російські окупанти використовували також старий 12,7-мм станковий кулемет Дегтярьова–Шпагіна зразка 1938 року (*Лазур*, 2023).

Рис. 10. Фото підтвердження використання російською армією станкового кулемета «Максим» (*Він хоч стріляє...*, 2022)

Як бачимо, у росіян збереглася велика кількість ППШ і ППС, якими цілком можна озброювати загони проросійських сепаратистів, найманців, в'язнів чи мобілізованих. Крім того, у росіян є можливість виробляти 7,62 x 25-мм набої. Отже, можна припустити, що їх використання було не поодиноким випадком, а вони стали штатним озброєнням окремих підрозділів / угруповань.

Наприклад, на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей російська влада озброювала призовників у зс рф гвинтівками Мосіна 1944 випуску (*Рогальська*, 2022). Ця магазинна гвинтівка була взята на озброєння ще Російською імперією в 1891 році і активно використовувалася на початку ХХ століття. Кількість «Мосінок» на російських складах могла сягати мільйонів (рис. 11) (*Зброя Першої та Другої...*, 2024).

Рис. 11. Гвинтівка Мосіна (трофей 3-ї Окремої Штурмової бригади ЗС України, липень 2023 року) (Українські воїни..., 2023)

З'явилась на лінії фронту й морально застаріла бронетанкова техніка. За окремими повідомленнями, росіяни почали завозити на фронт танки Т-54, Т-55, транспортери МТ-ЛБ з корабельними зенітками часів Другої світової війни, використовувати старі зенітки С-60 зразка 1950-х років. Перші відомості про можливу появу на фронтах російсько-української війни танків, вироблених у середині ХХ століття, з'явилися у березні 2023 р. У мережі Інтернет були розповсюджені фотографії ешелону з Т-54 (прийняті на озброєння у першій половині 40-х років ХХ ст.), Т-55 (на озброєнні з 1958 р.), який перевозив техніку у прифронтові райони з 1295-ї Центральної бази резерву та зберігання танків (м. Арсеньєв, Приморський край, рф). Згодом їх застосування відзначали в боях у Донецькій та Запорізькій областях (рис. 12) (Козацький, 2023).

На полі бою російська армія використовувала танки старих модифікацій для ведення вогню із закритих вогневих позицій (як самохідні артилерійські установки); як засіб безпосередньої вогневої підтримки піхоти і танків (штурмові гармати); як бронетанкова техніка для вуличних боїв; як танк-камікадзе; як приманку (для спонукання українських військ задарма витратити боєприпаси або для виманювання наших військових до залишених, але зовні непошкоджених машин); пропагандистський інструмент для укріплення

бойового духу російських солдатів (наявність значної кількості бронетехніки дає хибну уяву про потужність сил і засобів, які підтримують бойові дії піхоти) (Куцька & Сідор, 2023: 18-19).

Рис. 12. Підбитий Силами оборони України російський танк Т-55, літо 2023 року (Бійці ЗСУ вперше..., 2023)

Задля справедливості варто наголосити, що гвинтівки Мосіна використовували й українські бійці (На Одещині..., 2022). Зазначимо, що станом на 2011 рік в Україні зберігалось близько 180 000 гвинтівок зразка 1891 та 1930 років і близько 2 500 карабінів зразка 1944 року. Також були помічені в українських військових під час бойових дій на Київщині пістолети-кулемети Шпагіна. За різними оцінками, на початок війни на складах перебувало близько 300 000 ППШ-41. Відомо, що станом на 2011 р. на українських складах налічувалось від 10 до 20 тисяч одиниць пістолетів-кулеметів «Томпсон» (розроблених у Сполучених Штатах у 1920-х роках). Вони, так само як і ППШ, використовувалися майже з самого початку повномасштабної російсько-української війни (з квітня 2022 року). Відмічено поодинокі випадки використання українськими бійцями німецьких 9 x 19-мм пістолетів-кулеметів «MP-40». Сили оборони України мають на озброєнні кулемет Дегтярьова піхотний, який використовується з 1928 року. У Збройних силах України на зберіганні їх було близько 120 000 та 19 000 модернізованих версій цієї зброї. На складах Міністерства оборони на початку XXI століття було

близько 40 кулеметів РП-46, який почав експлуатуватися у 1946 році. Частина з них використовувалася у зоні Антитерористичної операції (АТО) (наприклад, батальйоном «Дніпро-1»), а дуже обмежена кількість – під час повномасштабної російсько-української війни. Найстарішим кулеметом у Силах оборони України є 7,62 x 54-мм кулемет «Максим» (на озброєнні з 1910 року). Після початку повномасштабної російсько-української війни на полі бою він з'явився майже одразу. Варто зазначити, що певна кількість цих кулеметів була розконсервована ще під час проведення АТО. Щоправда, українські модернізовані варіанти кулемета отримали голографічні прицільні засоби, а з деяких зняли водяне охолодження. Станом на 2011 рік відомо, що на складах Міністерства оборони України зберігалася 35 000 кулеметів «Максим» зразків 1910 та 1930 років (*Зброя Першої та Другої...*, 2024).

Вищезазначене є свідченням того, що морально застаріла зброя може бути актуальною й у сьогоdnішній час. Проте це свідчить, скоріш, про дефіцит сучасних зразків стрілецької зброї та боєприпасів до неї, ніж про її ефективність в умовах війни ХХІ століття.

Тракторні війська

Тракторні війська – меметичний підвид Збройних сил України, що народився під час вторгнення російських військ у 2022 році. Головні завдання їх особового складу – відбирання у ворога військової техніки у максимально цілому стані для швидкого поповнення бойового складу Збройних Сил України. 27 лютого у засобах масової інформації (ЗМІ) з'явилося перше повідомлення про те, що роми за допомогою трактора поцупили у російських військових легкий броньований багатоцільовий тягач МТ-ЛБ, які ті необачно залишили на узбіччі дороги. Вперше такий випадок відбувся у Приазов'ї, на Запоріжжі. Одна з колон російської техніки, яка з 24 лютого постійно рухалася на Маріуполь, залишила тягач на так званому Коларівському перехресті (близько 20 км від Приморська по трасі М14) (*Ще трохи спогадів...*, 2023). Цей сміливий вчинок поклав початок масштабному челенджу по всій Україні, коли небайдуже цивільне населення почало із засідок атакувати колони техніки збройних сил рф. Для прикладу, у селі Червона Долина Миколаївської

області селяни об'єдналися та відстежували ворога. З озброєння у них були лише мисливські рушниці. Але їм вдалося захопити в полон чотирьох російських військових та відібрати у них бронев автомобіль ГАЗ-2330 «Тигр» (*Захопили в полон...*, 2023). Своєю чергою, полтавські мисливці переслідували війська противника, що відступав, брали полонених і «трофеїли» їхню зброю та техніку. За повідомленням Полтавської військової адміністрації, станом на середину березня 2022 року вони відібрали в окупантів близько 10 одиниць танків, які передали Силам оборони України (*Шиян*, 2022). Такий самий випадок стався на Сумщині: члени тамтешньої територіальної оборони відібрали у російської армії зенітно-ракетний комплекс «Тор-М2» (*Атака тракторної бригади...*, 2022). А біля селища Слатине на Харківщині тероборонівці захопили танк (*Як українці...*, 2022). Подібний випадок стався й у Києві в перші дні російського вторгнення. Там місцеві молодики в Оболонському районі столиці, коли біля них зупинився російський БТР, а один із військових виліз із машини спитати дорогу, побили членів екіпажу. Бронетранспортер згодом був переданий ЗСУ (*Шварц*, 2022). Також на початку березня 2022 року в соцмедійному застосунку «ТікТок» поширювалось відео (місце події не зазначалось), на якому троє чоловіків на мотоциклі з коляскою викрали міномет російської армії (*Бойко*, 2022).

Таких випадків протягом двох років війни було ще чимало: росіяни техніку або залишали при відступі у зв'язку з її пошкодженням, або вона застрягала на зораних полях чи в лісах тощо. Згодом небайдуже населення за допомогою різноманітних тягачів (здебільшого тракторів) відвозили її у схованки і передавали на потреби української армії. Це стало можливим завдяки сміливості цивільного населення України перед обличчям невідвортної загрози, через безтурботність військовослужбовців збройних сил росії, які під впливом власної пропаганди вважали, що їх будуть радо зустрічати в українських населених пунктах, та у зв'язку з відсутністю у рф достатньої кількості підрозділів для евакуації поламані техніки.

Що цікаво, Національне агентство з питань запобігання корупції у березні 2022 року надало роз'яснення: «декларувати захоплені російські танки та іншу техніку не потрібно, адже їх вартість не перевищує 100 прожиткових мінімумів» (*Як українці...*, 2022). Крім того, такі дії заохочувались з боку українських військових та

адміністрацій областей. Для прикладу, міський голова Чернігова встановив винагороди за відібрану у противника техніку: за БТР – 150 тис. грн, БМП – 200 тис. грн, за танк – 250 тис. грн (*Роми крадуть танки...*, 2022).

*Рис. 13. Інсталяція з соломи у селі Яжомбково (Польща).
Фото Р. Муняк (*Stomiany ciagnik...*, 2022)*

Пізніше челендж з тракторними військами підтримали поляки, які вирішили висловити свою солідарність з українцями, сконструювавши наприкінці серпня 2022 року, у дні святкування жнив, у селі Яжомбково (поблизу міста Гнезно Великопольського воєводства) солом'яну інсталяцію у вигляді трактора, який тягне на буксирі російський танк (рис. 13) (*Stomiany ciagnik...*, 2022).

Дезорієнтація противника на чужій території

Забезпеченість військ сучасними топографічними картами та орієнтування на місцевості – важливі елементи планування і ведення бойових дій. Проте саме їхня відсутність у певних випадках стала перешкодою для російської армії у просуванні територією України в перші дні широкомасштабної фази російсько-української війни.

Так «цінний» документ було знайдено у районі вокзалу міста Тростянець Охтирського району Сумської області – шматок топографічної карти, що охоплює Воронежську, Липецьку і Тамбовську

області рф. Цікава ця мапа тим, що на ній використана система координат, розроблена ще 1942 року, а стан місцевості датовано 1990-м (Лісничук, 2022). Подібні речі повідомляє і Центр протидії дезінформації: були випадки, коли на панелях приладів збитих Збройними силами України російських винищувачів-бомбардувальників Су-34 були виявлені приклеєні GPS-приймачі та паперові карти України 1980-х років (Захарченко, 2022). Тобто російські як наземні, так і повітряні сили користувались картами 30 – 40-річної давності (рис. 14).

Рис. 14. Фрагмент мапи, знайденої у Тростянці (Лісничук, 2022)

З точки зору фактів дезорієнтування противника на території України, цікавими є спогади посадовця Чернігівської обласної військової адміністрації А. Подорвана: «Окупанти шукали дорогу на Чернігів через село Жовтневе, яке вже кілька років зветься Покровське. Коли росіяни зайшли до цього населеного пункту і почали питати у мешканців про його назву, люди різного віку відповідали по-різному. Це дало хоча б кілька годин «виграшу» підрозділам Сил Оборони України під час наступу російських військ, коли останні блукали дорогами і не могли зрозуміти, де вони знаходяться». А. Подорван також зазначив, що у російських військових карти були 70 – 80-х років ХХ століття (Лютій, 2022).

До прикладів введення українцями противника в оману на незнайомій місцевості можна також віднести дорожні знаки, які

розставляли здебільшого на великих дорогах, трасах та автомагістралях нашої країни (рис. 15).

Рис. 15. Один із дорожніх знаків, встановлених для дезорієнтації противника (Бойко, 2022)

За словами представника Департаменту патрульної поліції О. Білошицького, це було зроблено «в рамках заходів з підготовки до оборони» (Бойко, 2022). Тут слід зрозуміти, що крім глузливого ефекту, вони мали на меті заплутати противника. З цією ж метою дорожні знаки з напрямками руху до міст і сіл знімали, зафарбовували, а нерідко демонтували адресні таблиці з назвами вулиць населених пунктів. Ще в лютому 2022 року радник міністра внутрішніх справ А. Геращенко звернувся до громадян України: «Аби спантеличити та дезорієнтувати ворога, який незаконно пересувається дорогами України, закликаємо громадян до наступної ініціативи – познімати таблички з номерами і назвами вулиць/міст/сіл у своїх регіонах!» (У МВС просять.., 2022).

Феномен Чорнобаївки

Легендарна Чорнобаївка – населений пункт у Херсонській області. Зранку 24 лютого 2022 року росіяни завдали удару по паливних складах у цьому селищі, а вже в перші дні вторгнення захопили місцевий аеродром. Уперше на цьому летовищі позиції росіян були розгромлені 27 лютого 2022 року. Утім невдовзі після удару українських «Байрактарів» росіяни розмістили на тому ж місці нові вертольоти. 7 березня там же українці знищили близько

30 вертольотів. 16 березня стало відомо про знищення ще семи бойових вертольотів російської армії у Чорнобаївці. 18 березня українські військові знищили там командний пункт 8-ї загально-військової армії південного військового округу рф. Внаслідок удару тоді загинув командувач цього об'єднання (*Місце, де командування РФ...*, 2022). Станом на 28 березня Збройні сили України 12 разів громили окупантів у Чорнобаївці, а загалом Сили оборони України завдали 26 ударів по російських військах у цьому населеному пункті (*Капнік*, 2023). Таким чином, це село стало легендою і водночас курйозом цієї війни (рис. 16).

Рис. 16. Карикатура до подій у Чорнобаївці українського художника В. Голуба (Бальчос, 2023)

Аеродром Чорнобаївка знаходиться найближче до окупованого Криму. У вересні 2021 року це летовище було зачинено на реконструкцію, яка завершилась упродовж року. Тоді провели оновлення злітної смуги та збільшили її довжину з 2500 до 2600 м та ширину з 42 до 45 м. Це було зроблено з метою створити умови для приймання великих повітряних суден (*Де знаходиться Чорнобаївка...*, 2022).

У стратегічному плані Чорнобаївка – це вхідні двері з Автономної Республіки Крим не лише в Херсонську область, а й на південь України. Вона розташована у 10 км від міста Херсон, біля якого знаходиться міжнародний херсонський аеропорт. Отже, контроль над нею давав стратегічну та тактичну перевагу в разі нападу на Миколаїв (рис. 17).

Рис. 17. Мапа з позначенням місця розташування селища Чорнобаївка (Чорнобаївка. Чому аеродром..., 2022)

Вкрай важливе значення саме чорнобаївського аеродрому проявилось вже після захоплення росіянами Херсона та зі спробами розвинути наступ на Миколаїв, і далі – на Одесу. Миколаїв від анексованого Криму, що став основним плацдармом російської армії на півдні України, відділяє велика водна перепона – річка Дніпро. Через неї треба не лише переправити війська, а й налагодити їхнє регулярне постачання.

Військовий оглядач К. Данильченко зазначив: «Причина, чому війська рф так відчайдушно намагаються всидіти у Чорнобаївці, досить проста – «пляшкове горло» Антонівського мосту та переправи у місті Нова Каховка. Обидві вони перебувають у радіусі обстрілу наших «Смерчів» та «Ураганів». Це робить скупчення сил і ресурсів біля цих переправ вразливою цілью. Тому аеродром підскоку [мається на увазі чорнобаївське летовище. – Авт.] – додатковий спосіб жити плацдарм на правому березі Дніпра. У Криму біля перешийка [Перекопський перешийок. – Авт.] є бази, біля яких розвантажуються потяги, а потім вертольотами все це претяється в Чорнобаївку» (Чорнобаївка. Чому аеродром..., 2022). До цієї ж думки схилився і завідувач кафедри історії Чорноморського національного університету імені Петра Могили Ю. Котляр: «Аеродром в Чорнобаївці розглядався росіянами як більш надійний спосіб підтримки їхніх підрозділів на іншому березі Дніпра, ніж мости в Антонівці та Новій Каховці. Крім того, кращого місця для розміщення військової техніки, ніж аеродром,

для окупантів не існував» (*Завідувач кафедри...*, 2022). Чому саме обрано росіянами аеродром, пояснив і тодішній радник голови Офісу Президента України О. Арестович: «Вони там накопичують вертолітне угруповання. А гелікоптер тільки в кіно може сідати, де хоче. Потрібна вертолітна топографічна прив'язка та аеродромне забезпечення, тому вони змушені обирати аеродром. Вони грають у «п'ятнашки», намагаються пересуватися, щоб не стояти в одному місці, але не можуть його не використовувати» (*Розгром ворога...*, 2022).

Тобто Чорнобаївський аеродром – це стратегічно важливий об'єкт, утримання якого було суттєвим для окупантів, який вони не могли ані повністю залишити, ані втримати. Звідси і такі втрати техніки та живої сили й божевілля з постійним поверненням туди.

Що цікаво, у російських офіційних зведеннях про цей населений пункт повідомлень небагато: наприкінці лютого 2022 року вони повідомили, що взяли Чорнобаївку «під контроль», а в середині березня заявили, що контролюють всю Херсонську область. Деталей щодо втрат саме на аеродромі не наводили (*Чорнобаївка. Чому аеродром...*, 2022).

11 листопада 2022 року Сили оборони України звільнили село Чорнобаївка від російських військ, проте воно продовжує потерпати від ударів, але вже з боку зс рф.

Вищенаведені відомості яскраво демонструють, що у кожного, на перший погляд, нелогічного, абсурдного чи кумедного факту застосування сил і засобів на фронті є переконливе та резонне пояснення. Не слід недооцінювати противника, не варто й самим нехтувати воєнною кмітливістю! Винахідливість, розсудливість та хитрість стали важливими ознаками багатогранності сучасної російсько-української війни.

Використані посилання

Абішев І. (2023) У Москві на дахах в центрі встановлюють ППО. Що вони можуть збити? *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64350540>

Атака тракторної бригади: селяни відібрали у рашистів черговий танк, відео (2022). *Апостроф*. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2022-03-02/ataka-traktornoj-brigadyi-selyane-uvolokli-u-rashistov-ocherednoy-tank-video/261142>

Бальчос А. (2023). Мільйони людей у світі без слів зрозуміли, куди має йти воєнний злочинець путін – карикатурист Віктор Голуб. *АрміяInform*.

URL: <https://armyinform.com.ua/2023/07/13/miljony-lyudej-u-sviti-bez-sliv-zrozumily-kudy-maye-jty-voyennyj-zlochynecz-putin-karykaturyst-viktor-golub/>

Бійці ЗСУ вперше підбили рашистський Т-55 з «мангалом» (2023). *Defence Express*. URL: https://defence-ua.com/news/bijtsi_zsu_vpershe_pidbili_rashistskij_t_55_z_mangalom_foto-12436.html

Бойко І. (2022). В Україні почали встановлювати дорожні знаки, демонтовані на початку війни. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/transport/viyna-v-ukrajini-v-ukrajini-pochali-vstanovlyuvati-dorozhni-znaki-demontovani-na-pochatku-viyni-novini-ukrajina-11780373.html>

Бойко І. (2022). У мережі опублікували відео, як троє чоловіків на мотоциклі викрали ворожий міномет. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/society/u-merezhi-opublikovali-video-yak-troye-cholovikiv-na-motocikli-vikrali-vorozhiy-minomet-novini-ukrajini-11729350.html>

Він хоч стріляє? На озброєнні російських окупантів помітили кулемет «Максим» (2022). *Аностроф*. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2022-03-22/on-hot-strelyaet-na-vooruzhenii-rossijskih-okkupantov-zameili-pulemet-maksim-foto/263506>

Грабовська В. (2023). Не працює в міській забудові: навіщо росіяни поставили локатори на постаменти. *24 канал*. URL: https://24tv.ua/rosiyi-posilyuyut-sistemi-ppo-navishho-voni-stavilyat-lokatori_n2386810

Гірник К. (2023). Намальовані літаки з'явилися ще на одному російському аеродромі. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/russianworld/namalovani-litaki-z-yavilisya-shche-na-odnomu-rosijskomu-aerodromi-foto-12437766.html>

Де знаходиться Чорнобаївка та чому вона стала прокляттям російських військ (2022). *Ніжин. Сіті*. URL: <https://nizhyn.city/articles/202084/de-znahoditsya-chornobayvka-ta-chomu-vona-stala-proklyattyam-rosijskih-vijsk>

Завідувач кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили Юрій Котляр презентує історичний огляд «Чорнобаївка: історія, міфологія, легендарна сучасність» (2022). *Сайт Чорноморського національного університету імені Петра Могили*. URL: <https://chmnu.edu.ua/zaviduvach-kafedri-istoriyi-chnu-imeni-petra-mogili-yurij-kotlyar-prezentuye-istorichnij-oglyad-chornobayvka-istoriya-mifologiya-legendar-na-suchasnist/>

Задубінний А. (2021). Протиджавелінні козирки, або Навіщо на російські танки наварюють решітки. *АрміяInform*. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/11/25/protidzhavelinni-kozyrky/>

Захарченко Ю. (2022). Використовують карти 80-х років: спростовано фейки про технічні можливості армії рф. *Факти*. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220513-vykorystovuyut-karty-80-h-rokiv-sprostovano-fejky-pro-tehnichni-mozhlyvosti-armiyi-rf/>

Захопили в полон та вкрали танк: в Червоній Долині селяни здолали ворога (2023). *Подроботи*. URL: <https://podrobnosti.ua/2471186-v-chervonij-dolin-seljani-obdnalisja-proti-voroga-jak-meshkants-zahopili-v-polon-rashistv-ta-vkrali-tank.html>

Зброя Першої та Другої світових воєн на полях російсько-української війни (2024). *Military*. URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/zbroya-pershoyi-ta-drugoyi-svitovyh-voyen-na-polyah-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny/>

Капнік О. (2023). У ЗСУ порахували, скільки разів розбивали росіян у легендарній Чорнобаївці (відео). *Телевізійна служба новин*. URL: <https://tsn.ua/ato/u-zsu-porahovali-skilki-raziv-rozбивали-rosiyan-u-chornobayivci-video-2239090.html>

Квасневська Д. (2024). Прийшла весна – з'явилися «проліски»: на аеродромі «Енгельс-2» знову з'явилися намальовані Ту. *24 канал*. URL: https://24tv.ua/aerodromi-engels-2-pislya-snigu-zyavilis-namalovani-litaki_n2519659

Коваленко О. (2023). Російська ТОС-1А «Солнцепек» та антидроновий захист. *Інформаційний спротив*. URL: <https://sprotyv.info/analitica/rosijska-tos-1a-solnczepak-ta-antidronovij-zahist/>

Коваленко С. (2022). Нові/старі російські танки: про що свідчить розконсервація Т-62. *GreenPost media*. URL: <https://greenpost.ua/news/novi-stari-rosijski-tanky-pro-shho-svidchyt-rozkonservatsiya-t-62-i45707>

Коваленко С. (2024). Російський комплекс РЕБ «Волнорез» показав низьку ефективність у протидії дронам. *Інформаційний спротив*. URL: <https://sprotyv.info/analitica/rosijskij-kompleks-reb-volnarez-pokazav-nizku-efektivnist-u-protidi%D1%97-dronam/>

Козацький С. (2023). Т-54 і Т-55: що це за танки і як Росія може їх застосувати проти України. *Military*. URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/t-54-i-t-55-shho-tse-za-tanky-i-yak-rosiya-mozhe-yih-zastosuvaty-proty-ukrayiny/>

Куцька О., Сідор Р. (2023). Використання російськими військами танків старої модифікації (досвід російсько-української війни): *Збірник тез доповідей науково-практичної конференції «Застосування сухопутних військ Збройних Сил України у конфліктах сучасності (за досвідом забезпечення національної безпеки складовими сектору безпеки і оборони у ході російсько-української війни)*. Львів: НАСВ. 2023. С. 18-19.

Лазур Н. (2023). Діди у Російській імперії воювали: на захопленій позиції наші військові виявили гвинтівку Мосіна. *24 канал*. URL: https://24tv.ua/okupanti-priyshli-voyuvaty-gvintivkoynu-mosina-nashi-viyskovi_n2345586

Лісничук М. (2022). На Сумщині знайшли карту окупантів із системою координат часів Другої світової війни. *Oboz.ua*. URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr-nasumschini-znajshli-kartu-okupantiv-iz-sistemoyu-koordinat-chasiv-drugoi-svitovoi-vijni-foto.htm>

Лютий К. (2022). Як декомунізована назва українського села зламала плани окупантів на Чернігівщині: шукали Жовтневе. *Oboz.ua*. URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr/yak-dekomunizovana-nazva-ukrainskogo-sela-zlamala-plani-okupantiv-na-chernigivschini-shukali-zhovtneve.htm>

Місце, де командування рф показало свою бездарність: Зеленський впевнений, що Чорнобаївка увійде в історію (2022). *Телевізійна служба новин*. URL: <https://tsn.ua/ato/miscde-de-komanduvannya-rf-pokazalo-svoyu-bezdarnist-zelenskiy-vpevneniy-scho-chornobayivka-uviyde-v-istoriyu-voyen-2014246.html>

Музиченко О. (2023). Навіщо росіяни прикривають свої літаки шинами: несподіваний висновок експерта. *Телевізійна служба новин*. URL: <https://tsn.ua/ato/navischo-rosiyani-prikrivayut-svoji-litaki-shinami-nespodivaniy-visnovok-eksperta-2406673.html>

На кого це розраховано: у рф почали малювати літаки на аеродромах (2023). *Економічні новини*. URL: https://enovosty.com/uk/news-ukr/news_abroad-ukr/full/0110-na-kogo-ce-rozrahovano-u-rf-pochali-malyuvati-litaki-na-aerodromax-foto

На Одещині військових вчать використанню гвинтівки Мосіна (2022). *Military*. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/na-odeshhyini-vijskovyh-vchat-vykorystannyu-gvintivky-mosina/>

Новіков П. (2023). Це не жарт, але смішно. Навіщо російським Торам і Панцирам пандуси, а літакам – шини – «креативність» у ППО рф пояснює

авіаексперт. *The New Voice of Ukraine*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/rosiya-kreativit-z-ppo-panciri-na-pandusah-shini-na-litakah-aviaekspert-novini-ukrajini-50351861.html>

Носальський І. (2023). Експерти оцінили ефективність ноу-хау РФ щодо захисту авіації шинами, CNN. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/eksperti-otsinili-efektivnist-nou-hau-rf-1693932699.html>

Одінцова А. (2024). Авіаексперт пояснив, навіщо росіяни малюють літаки на своїх аеродромах. *New Voice*. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/navishchorosiyani-malyuyut-litaki-na-aviabazah-ekspert-50389713.html>

«Панцир» на даху будівлі міноборони РФ не зміг збити дрон. (2023). *Українформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3739945-pancir-na-dahu-budivli-minoboroni-rf-ne-zmig-zbiti-dron-zmi.html>

Петренко Р. (2023). Росія вичерпує підготовлені запаси озброєння – Данілов. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/03/11/7392985/>

Рогальська Н. (2022). На окупованій Луганщині «мобілізованим» видають застарілу зброю: гвинтівки Мосіна й радянські каски. *СмонКор*. URL: <https://www.storcor.org/ukr/section-suspilstvo/news-na-okupovaniy-luganschini-mobilizovanim-vidayut-zastarilu-zbroyu-gvintivki-mosina-j-radyanski-kaski-03-05-2022.html>

Розгром ворога восьмий раз поспіль: Арестович пояснив феномен Чорнобаївки (2022). *Слово і діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/22/novyna/suspilstvo/rozghrom-voroha-vosmyj-raz-pospil-arestovych-poyasnyv-fenomen-chornobayivky>

Роми крадуть танки, а домогосподарки банками збивають дрони. Як українці під час війни рятуються гумором (2022). *Еспресо.Захід*. URL: <https://zahid.espreso.tv/dvazhni-viyni-romi-kradut-tanki-a-domogospodarki-bankami-zbivayut-droni>

Російські військові почали встановлювати «мангали» на дахи САУ «Мста-С». (2022). *Фокус*. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/529313-rossiyskie-voennye-nachali-ustanavlivat-mangaly-na-kryshi-sau-msta-s>

Росіяни обвішують тактичну авіацію покришками (2023). *Military*. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/rosiyanu-obvishuyut-taktychnu-aviatsiyu-pokryshkamy/>

Росіяни продовжують малювати літаки на аеродромах (2023). *Military*. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/rosiyanu-prodovzhuuyut-malyuvaty-litaky-na-aerodromah/>

Українські воїни показали, чим воюють окупанти: гвинтівками часів Першої Світової (2023). *Військовий кур'єр*. URL: <https://mil.co.ua/ukrayinski-voyny-pokazaly-chym-vouyut-okupanty-gvintivkamy-chasiv-pershoyi-svitovoyi-video/>

У МВС просять українців знімати таблички з назвами міст та вулиць (2022). *Канал 24*. URL: https://24tv.ua/mvs-prosyat-ukrayintsiv-znimati-tablichki-nazvami-mist-vulits_n1880486

У РФ «вінайшли» новий захист для своїх Ту-95: коли до жартів про «Контакт» на літаках вже не так й далеко (2023). *Defence Express*. URL: https://defence-ua.com/news/u_rf_vinajshli_novij_zahist_dlja_svojih_tu_95_koli_do_zhartiv_pro_kontakt_na_litakah_vzhe_ne_tak_j_daleko-12731.html

У РФ почали обкладати шинами й тактичну авіацію, на що розраховує ворог (2023). *Defence Express*. URL: https://defence-ua.com/weapon_and_tech/u_rf_pochali_obkladati_shinami_j_taktichnu_aviatsiju_na_scho_rozrahovuje_vorog-12783.html

Чорнобаївка. Чому аеродром під Херсоном такий важливий для росіян і став легендою (2022). *BBC News Ukrainian*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60860327>

Шварц К. (2022). У росіян в Києві «віджали» БТР: Жданов розкрив подробиці феєричної історії. *VHIAH*. URL: <https://www.unian.ua/war/u-kiyevi-u-rosiyan-vidzhali-btr-zhdanov-rozkriv-podrobici-istoriji-video-novini-kiyeva-12006423.html>

Шиян О. (2022). Полтавські мисливці забрали в росіян десять танків і передали їх ЗСУ. *Zaxid.net*. URL: https://zaxid.net/poltavski_mislivtsi_zabrali_v_rosiyan_desyat_tankiv_i_peredali_yih_zsu_n1538846

Ще трохи спогадів та сучасної історії (2023). *Бердянськ online* +. URL: <https://t.me/s/brdnews?q=%D0%BC%D1%82%D0%BB%D0%B1>

Як «мангали» на танках РФ перетворили їх на братські могили без зв'язку та чого бояться рашистські танкісти – «епічне» інтерв'ю. (2022). *Defense Express*. URL: https://defence-ua.com/minds_and_ideas/kudi_podilis_mangali_z_tankiv_rf_ta_chogo_bojatsja_rashiski_tankisti-7498.html

Як українці захоплюють російську військову техніку? (2022). *Хмарочос*. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2022/03/03/yak-ukrayinczi-zahoplyuyut-rosijsku-vijskovu-tehniku-video/>

Słomiany ciągnik holuje słomiany czołg. Nietypowa instalacja dożynkowa pod Gnieznem (2022). *Radio Poznan*. URL: <https://radiopoznan.fm/informacje/pozostale/gospodarze-spod-gniezna-pamietaja-o-ciezkiej-i-niebezpiecznej-w-czasie-wojny-pracy-ukrainskich-rolnikow>